

OPERA BOTANICĂ A DOCTORULUI ANASTASIE FĂTU (1816—1886)

C. Burduja și C. Toma*)

Anastasia Fătu, a cărui operă botanică va fi evocată, era medic de formație și profesie. Faptul era destul de obișnuit în veacurile trecute, când (16) foarte mulți din cei mai celebri botaniști — în frunte cu neîntrecutul Linné — fuseseră doctori în medicină sau chiar medici practicanți.

În calitate de distins premiant al Gimnaziului Vasilian din Iași este trimis, în 1834, ca bursier al Statului, la studii în Viena, pentru cursul de filozofie, de legi și economie politică; obligație de care se achită în mod ireproșabil. Concomitent, din anul 1839, frecventează însă și cursurile Facultății de medicină a Universității vieneze. În anul 1840—1841 (4) susține doctoratul în filozofie și drept și solicită prelungirea bursei spre a-și putea continua studiul medicinei la Sorbona (Paris); cererea, repetată, i se aprobă cu greutate (era așteptat să revină în țară spre a ocupa funcția de profesor la Academia Mihăileană).

În anul 1847 se întoarce în țară, de la Paris, și cu titlul de doctor în medicină și se dedică îndeosebi activității din domeniul medico-sanitar. El are avantajul unei remarcabile energii și al unui înalt spirit întreprinzător; dispune de o pregătire multiplă și bogată, pe care și-o apropiase cu o mare sete de cunoaștere, în timpul studiilor, și, de bună seamă, fusese mult influențat de ideile înnoitoare (politice, sociale, economice) care frământau Europa apuseană; în aceste circumstanțe, este de așteptat ca doctorul A. Fătu să ia parte și să inițieze el însuși, în mod altruist și entuziast, variate acțiuni pe care le implica procesul de reforme radicale, dar anevoioase, transformări care începuseră și în Principate sub influența ideilor de libertate, egalitate, dreptate și prosperitate pentru categoriile sociale oprimate de regimul feudal.

Astfel, în martie 1855, A. Fătu ia inițiativa de a se înființa „Societatea pentru încurajarea junilor români la învățătură în străinătate”; tinerii urmau să se specializeze în științe aplicate, spre a putea răspunde

*) Universitatea „Al. I. Cuza” Iași

la nevoia de cunoaștere a avuțiilor naturale și a învăța să le puna în valoare. Face gestul patriotic, pilduitor, subscriind 1.000 galbeni (=33.000 lei) pentru constituirea fondurilor de burse ale Societății.

A. Fătu își pune puterea de muncă și priceperea în slujba promovării opere de infiripare a spiritului științific în Moldova, operă realizată înleosebi de Societatea medico-istoriei naturale din Moldova, înființată în anul 1833. În anul 1859 este ales membru în Comitetul acestei Societăți, îndeplinind funcția de secretar I și casier, iar din anul 1872 A. Fătu devine președinte al Societății (2). În această perioadă, de fructuoasă activitate în fruntea Societății, contribuie la reorganizarea ei în trei secții : medicală, științifico-naturalistă și agronomică și sprijină bănește și cu numeroase materiale Muzeul de istorie naturală, ajutând mai ales la îmbogățirea colecțiilor de plante.

Presa timpului, Gh. Asachi în special, elogiază cum se cuvine inițiativa și activitatea lui A. Fătu, ca și faptele de patriotism ale acestor români care sprijineau — cu diferite mijloace — întreținerea și dezvoltarea diferitelor instituții create în Iași, după modelul și concepția celor mai renumite instituții științifice din Europa.

În înfăptuirile sale din domeniul botanicii, rezultat al uneia din numeroasele lui preocupări, A. Fătu se inspiră din ceea ce a avut prilejul să intuiască în străinătate. Nu încapă nici o îndoială că între anii 1839 și 1847, cât studiază la Viena și Paris, el are ocazia să cunoască pe mulți dintre magiștrii botanicii din acea vreme, să audieze prelegerile universitare ale unora (probabil prevăzute în programa analitică a Facultăților respective), să viziteze și să cunoască unele dintre cele mai vechi și mai frumoase grădini botanice de pe atunci, între care și Grădina plantelor de la Paris, înființată în 1595 și reamplasată în 1620 pe locul unde se află astăzi.

Primele cercetări botanice în Principatele Române aparțin Moldovei (8) și sînt efectuate, în special, în perioada 1834—1838, inițiativa aparținînd Societății sus menționată (13). Aceste cercetări sînt dominate de trei figuri mari ale științei incipiente românești : Iacob Czihac, Josef Szabo și Iulius Edel. Cu o ușoară stagnare, în perioada 1848—1859, cercetările botanice începute cu atîta rîvnă încetară (8). Totuși, în Moldova se găsi o inimă adevărat română, care, între alte binefaceri, nu lasă cu totul părăsirii studiul plantelor și creează, cu sacrificiile averii sale, o *Grădină botanică** la Iași, în anul 1856 ; este vorba de dr. A. Fătu, care fu și unul din membrii Academiei noastre“ (8).

În prefața la lucrarea „Enumerațiunea speciilor cultivate în grădina botanică din Iași în anul 1870“ (5), A. Fătu scria : „Încă din 1856 am pus fundamentele unei grădini botanice în orașul Iași. Această instituție, care la început a propășit foarte încet, fiind redusă la propriile mele mijloace, mai tîrziu a prosperat mai bine, subvenționată fiind de Cassa Statului și a Comunei Iașilor...“. „Fondînd această grădină mi-am propus : a îmbunătăți salubritatea orașului Iași, a îndemna pe „giuniimea“ studioasă la învățarea botanicii și a procura iubitorilor de științe

*) aproximativ în spațiul pe care se află acum străzile Fătu, Florilor, Ripa galbenă — porțiunea ei cu serpentină poate pînă la unirea cu Bulevardul 30 decembrie (13).

naturale ocaziunea de a contempla frumusețile naturii în momentele lor de repaus“; opinie, scrisă acum un secol, a cărei actualitate nu numai că s-a păstrat, dar astăzi a devenit de o acuitate mai stringentă! „Planul după care am așezat plantele în această grădină a fost cel adoptat de către magiștrii științei plantelor, precum : A. L. de Jussieu, De Candolle, M. Lindley, St. Endlicher, A. Richard și alți mari bărbați, care au descris plantele după metodele naturale, fără a neglija și pe fitografiile care au tratat despre plante după sisteme artificiale, dintre care cel mai celebru a fost Linné“.

Organizarea Grădinii, astfel concepută, a suscitat evident — o muncă îndelungată, stăruitoare, pe care o consemnează în chipul următor : „Deși îndatoririle mele de medic nu mi-au permis a mă ocupa cu studiul botanice într-un mod exclusiv, totuși nu am cruțat momentele mele de repaus pentru a urmări progresul acestei științe și a spori, după putință, colecțiile acestei grădini...“ ; „cea mai mare dificultate însă am întâmpinat la adunarea cuvintelor adoptate de poporul român pentru denumirea plantelor cunoscute de el“. Acesta este și motivul pentru care abia după 16 ani de la înființarea Grădinii, „Enumerațiunea...“ (Catalogul-n.n.) vede lumina tiparului cu scopul „parte spre a înlesni pe studenți și alte persoane în aflarea plantelor care cresc pe aici, parte pentru a pune în pozițiune pe persoanele competente de a corecta și completa nomenclatura românească introdusă, provizoriu, în acest institut, rugînd, cu această ocaziune, pe fiecare român cunoscător de a binevoi să conlucreze într-u aceasta și să-mi comunice părerea sa despre perfecționarea acestei opere“.

Grădina înființată și condusă de dr. A. Fătu face posibilă învățarea botanicii, în mod aplicativ, pe baze realiste (10). Gh. Asachi — organizatorul școlilor naționale din Moldova — aprecia, chiar de la început, în mod deosebit această creație pentru rolul ei didactic posibil și, ca o completare a materialelor didactice intuitive (hărți, albume, stampe) (4), el îndeamnă pe profesori și elevi să viziteze „Grădina plantelor“ din apropierea „palatului criminal Iași (arestului, devenit — în secolul actual — cămin pentru studenți ; n.n.), scriind în „Gazeta de Moldova“, 1856 : „Doritorii acestor științe și elevii care frecventează la colegie cursul istoriei naturale pot cu mai mare înlesnire ierboriza“.

Pentru întreținerea grădinii botanice, o serie de personalități proeminente ale vremii au contribuit cu sume de bani, terenuri sau diferite materiale. Cel dintîi a fost Nicolae Istrati, director la Departamentul Instrucției Publice, care în 1856 a dăruit salariul său pe trei luni ; tot N. Istrati este acela care mijlocește a se acorda Grădinii botanice o subvenție din tezaurul public al Moldovei. Dr. I. Szabo, în excursiile sale botanice, procură Grădinii un mare număr de plante spontane și semințe de la acestea. Dr. D. Brîndză donează Grădinii o frumoasă colecție de semințe, adusă de la Paris. Dr. farmacist Th. Steiner procură, în decurs de mai mulți ani, un număr însemnat de plante și semințe de la Viena. Farmacistul I. Humpel scrie, în decursul a mai mulți ani, în ulei, tăblițele (etichetele, n.n.) pentru plantele din Grădină. P. S. Aurelian, directorul Școlii de Agricultură și Silvicultură de la Herăstrău, a donat Grădinii din Iași o colecție completă de semințe de plante economice cultivate pe terenul școlii. La numele celor de mai sus, cărora

A. Fătu le mulțumește în postfața „Enumerațiunii“ (5), se cer adăugate și altele, menționate în „Gazeta de Moldova“, 1856 : prințesa Smărăndița Moruzi, care pune la dispoziție grădina ce se afla pe frumoasa sa proprietate de la Hălăucești (Roman), aceasta ca o bază experimentală — anexă a Grădinii botanice din Iași ; vorniceasa Smaranda Sturza, aga Constantin Polizu, agaeasa Profiru Negruți, dr. postelnic Gh. Cuciu-reanu, maiorul Russo, dr. Banu Sava, prof. Kiunen și aga Iorgu Voinescu.

În anul 1865, Grădina botanică participă la expoziția regională organizată la Frumoasa (Iași), prezentind 300 de specii (plante sau numai semințe) și obținind medalia de argint. Direcțiunea expoziției este exercitată de către experimentatul și cunoscutul agronom Ion Ionescu de la Brad, cu care dr. A. Fătu are trainice relații de prietenie și cu care în 1855 (10, 13) înființase Societatea pentru încurajarea giunilor români la învățatură în străinătate.

Din „Enumerațiunea...“ publicată (5), aflăm că în anul 1871 Grădina botanică din Iași avea 2.500 specii de plante, un număr impresionant pentru acele timpuri și pentru posibilitățile materiale ale unei „grădini private“ ; grădina posedă și sere : una pentru plante de regiuni tropicale, alta pentru cele de regiuni temperate.

Grădina botanică înființată de dr. A. Fătu a fost un eveniment cultural din cele mai însemnate (16). În București, Grădina botanică organizată, abia în 1861, pe locul actualei statui a lui Mihai Viteazul, a fost mutată și răsmutată, pînă cînd prin citoria inimoasă a lui D. Brîndză s-a ajuns la grădina pe care o cunoaștem azi (16).

La Grădina botanică din Iași (9), studenții Universității (care luase ființă în 1860) și elevii diferitelor școli aveau posibilitatea de a studia plantele vii ; acolo, cei mai mulți au căpătat dragoste pentru studiul naturii. Iată cum descria Leon (9) noua instituție ieșeană : „Grădina avea o înfățișare simpatică, terenul era accidentat ; ne scoboram în ea pe o scară din Strada Florilor, care trecea pe sub fereastră lui Fătu, de unde ajungeam imediat în fața serelor. O plăcere nespuse de mare pentru noi era cînd găseam în grădină pe simpaticul profesor de botanică — și-l găseam foarte des printre tăblițele care indicau numele genurilor și al speciilor. Cu mare bucurie se punea el la dispoziția noastră, scotea un briceag și o lupă din buzunar și începea — parcă-l aud : — această plîntuță, domnilor, e din familia cutare..., arătîndu-ne apoi cum se li-pesc carpelele între ele, cum se inseră ovulele, diferitele feluri de placentăție etc.“

Din lipsă de fonduri pentru întreținere (subvențiile din partea Statului încetînd) și sub pretext că terenul ar intra în raza construcțiilor urbane, din anul 1872 Grădina fondată de dr. A. Fătu nu mai putea persista ca atare, multe din plante fiind trecute, în același an, la Grădina care lua ființă pe terenul Muzeului de Istorie Naturală, oarecum ca o „continuatoare“ a celei ce apunea. A. Fătu acordă, pe lângă plante, și un substanțial sprijin financiar pentru noua grădină.

În vremea cînd A. Fătu s-a ocupat de dezvoltarea Grădinii sale botanice, și după aceea, întretine legături cu alți inimoși botaniști români : D. Brîndză, D. Grecescu, Fl. Porcius. De altfel, D. Brîndză se folosea foarte mult de plantele din Grădina lui Fătu la frumoasele sale

cursuri de botanică de la Universitatea din Iași; el primește, din partea lui Fătu, un substanțial sprijin la înființarea Grădinii botanice din București. Despre toate acestea D. Brândză vorbește adesea și își exprimă (20) admirația într-un raport inaugural, spunind — între altele — că lui îi datorește patriotismul de care este pătruns.

A. Fătu, deși indicat, nu participă la concurs pentru ocuparea Catedrei de botanică și zoologie a Universității, la care vine D. Brândză; dr. A. Fătu ocupă această Catedră abia în 1873, după transferarea lui D. Brândză la București.

Pasionat și cunoscător botanist, profesorul Fătu ține cursuri foarte bine documentate și interesante, folosind din plin — pentru ilustrarea prelegerilor sale — material viu din noua Grădină botanică.

N. Leon (9), unul dintre studenții lui, ni-l prezintă în chipul următor: „...de botanică era profesor dr. A. Fătu, ale cărui lecții erau foarte atrăgătoare. El intra în clasă cu un coș de plante pe care le aducea din Grădina lui botanică. La curs nu eram decât 6 sau 7 studenți, încăpeam cu toții în banca din față. Fătu sta în picioare lângă noi, scoțea briceagul și lupa din buzunar, deschidea tratatul de botanică al lui Baillon, la familia respectivă, și după ce citea cite o bucată, ne arăta pe plantă: forma tulpinii și a frunzelor, dispoziția lor, constituția floării, spre a ne da caracterele familiei din care făcea parte. Lecția era foarte instructivă pentru noi începătorii“.

După patru ani de profesorat, A. Fătu își termină manuscrisul primului manual românesc de botanică de nivel universitar, din care publică în 1877 la Iași, în primă tipăritură (Fig. 1), partea întâia, cu titlul: „Elemente de Botanică (histologie, organographie și physiologie vegetal)“ (7). Partea a doua (taxonomie, phytophographie și geographie botanică) rămâne doar ca manuscris, care se află acum la Academie.

Academicianul E. Pop (16) califică opera lui A. Fătu drept epocală. Ea inaugurează literatura didactică academică românească, într-o specialitate restrânsă de științe biologice, aducând servicii neprețuite studențimii de la facultățile de științe, medicină și agricultură din ultimele două decenii ale veacului trecut. În cartea sa, A. Fătu face și o foarte serioasă încercare de a crea și de a populariza o terminologie românească în toate disciplinele botanicii. Mulți termeni creați de el au rămas pînă astăzi. Pe lângă altele, manualul se ocupă pe larg și de fiziologia plantelor, disciplină neglijată cu totul la noi înaintea lui A. Fătu. La elaborarea manualului său, A. Fătu a utilizat cele mai noi tratate ale timpului, aparținând lui I. B. Payer, Achille Richard, P. Duchartre, I. Sachs; el se folosește, de asemenea, de prețioasa scriere a lui D. Brândză, „Curs elementar de istorie naturală pentru uzul liceelor, gimnaziilor...“, Iași, 1873. Manualul lui A. Fătu, de 480 pagini, este ilustrat cu 384 figuri, reproduse după planșe procurate la Expoziția universală de la Viena (1873).

Conținutul Manualului cuprinde următoarele diviziuni: *Partea I-a* — Anatomia generală sau Histologia vegetală: țesătura celulară (citologia), țesătura fibroasă, țesătura vasculară, despre epidermă, despre compoziția chimică a plantelor; *Partea a II-a* — Anatomia descriptivă sau Organografia vegetală: Secția I. A — Plante cotyledonate (semințoase): 1. Organele nutrițiunii (rădăcină, tulpină, frunză, organe accesorii); 2.

Organele reproducerii (floare, inflorescență și părțile lor, fecundație, fruct și sămînță, clasificarea fructelor, germinația semințelor); Secția I. B. — Plante sporofite sau acotyledonate (criptogame); *Partea a III-a* — Fiziologia plantelor (absorbție, circulația sevei, transpirația, respirația, asimilația, creșterea, germinația).

Chiar numai din trecerea în revistă a sumarului acestei valoroase cărți de botanică, se poate vedea larga problematică abordată, bogata documentație folosită, concepția științifică evoluată a lui A. Fătu; într-o vreme cînd vitalismul era atît de infiltrat în biologie, el ia poziție împotriva învățaturii despre „forța vitală“, supranaturală, din organisme și consideră planta ca o unitate, iar funcțiile ei interdependente.

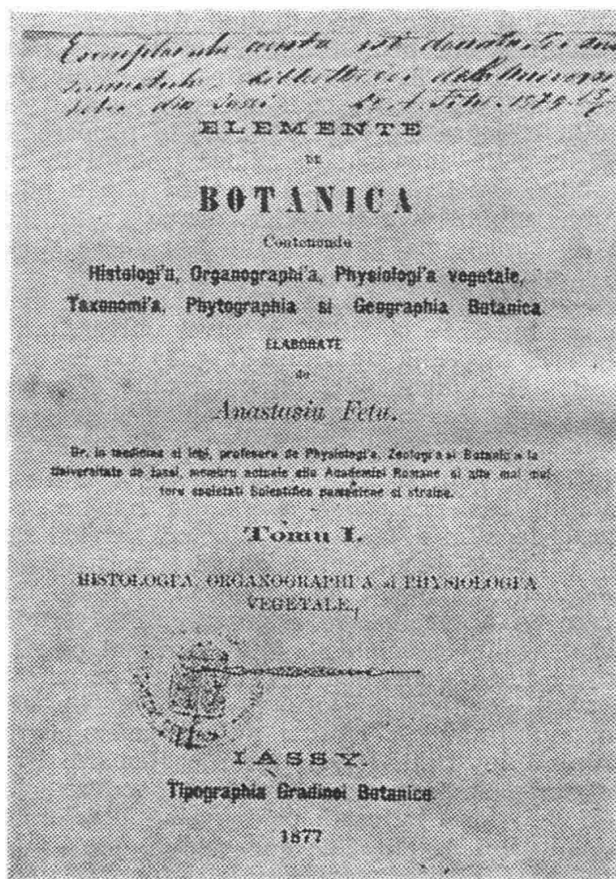

Fig. 1

Așa cum s-a arătat deja (3), o serie de termeni s-au păstrat, cu senz bine conturat de la început, în literatura de specialitate: referitor la *rădăcini*: vivace; privind *tulpina*: alternă, articulată, brăzdată, cladodii, comprimate, corimboase, circei axilari, canaliculate, fastigiate, geniculate, ghimpi, hispid, muguri axilari, adormiți, florali, micști.

terminali, maculat, neted. oblică, opuse, pendule, patente, proventive, proliferă, patrată, păroase, pisloase, striate, sulcate, scabre, solzoase, spin, tiritoare, triunghiulare; pentru *frunză*: acuminat, ciclu, cuspidat, caduc, crenat, cuneat, cordiform, emerse, emarginat, eliptic, ensiform, fidat, filodii, geminate, hastat, inflat, involut, lanceolat, ligulă, liniară, lobi, mucronată, mezofil, obcordat, obovat, ochrea, orbiculară, ovată, pețiol, peltat, penat, palmat, partit, persistent, reniform, recurvate, revolute, romboidală, runcinată, sagitată, sésil, spatulat, spirală generatoare, stipele, subulate, trapezoidală, triunghiular, trunecat, unghi de divergență, vaginulă, viscoasă; privind *floarea*: caruncul, cupulă, epigin, hipogin, inflorescență, involucru, centrifugă, centripetală, perigin, preflorațiune, racem; referitor la *fruct*: hesperide, soroză, syconă.

E. Pop (15) apreciază că „Manualul lui A. Fătu cuprinde un substanțial capitol de fiziologie (170 pagini), scris după cea mai recentă documentație din acel timp. El constituie și astăzi, după aproape un secol de la apariție, o interesantă literatură atât în ceea ce privește conținutul, cât mai ales terminologia pe care Fătu o adoptă sub influența franceză și din care foarte mulți termeni au rămas“. Consideră mai ales vrednică de subliniat concepția materialistă care se afirmă în manualul lui Fătu.

În anul 1866 a fost fondată Societatea Academică Română, care în anul 1879 își va schimba numele în Academia Română. Secția științelor naturii, contînd (19) în principiu din anul 1867, a avut — din 1870 — ca prim și singur membru ales, doar pe bătrînul iluminist, pedagog și matematician Petrache Poenaru (1799—1875) — inventatorul tocului rezervor. Secția s-a constituit, în mod provizoriu, abia în 1871, prin alegerea a încă trei membri: dr. N. Crețulescu (medic), A. Fătu (naturalist; era o recunoaștere a meritelor sale în acest domeniu!) și P. S. Aurelian (economist). A. Fătu este președinte al Secției, care se va definitiva abia în 1879 la egalitate cu cele de istorie și literatură. În decurs de 15 ani, pînă la stingerea din viață (16), A. Fătu a avut un cuvînt greu în conducerea și activitatea Academiei, datorită autorității și atitudinii lui inimoase. De multe ori prezida chiar ședințele plenare ale Academiei.

Discursul de recepție („Încercările pentru dezvoltarea științelor naturale în România“), ținut la 27 august 1872, reprezintă o oglindă limpede a personalității de savant și de om a autorului. Fătu își începe astfel discursul (6): „Noi românii, care avem o mare misiune de civilizație în orient, trebuie să punem toate silințele, toată activitatea și inteligența poporului nostru în mișcare, ca să putem răspunde la sarcina ce ne-a destinat-o Providența și să dobîndim repede, prin energia noastră, ceea ce alte națiuni au realizat într-un timp îndelungat“. În continuare, A. Fătu face o analiză critică, profundă și bine întemeiată a mișcării științifice din România; această analiză trădează pe savantul multilateral, care a urmărit o viață întreagă, cu interesul și cu îngrijorarea patriotului inflăcărat, creația științifică românească și perspectivele ei de viitor. Constată și subliniază cu patriotismul ce-l caracteriza, truda personalităților și a asociațiilor particulare de a cultiva științele naturii.

A. Fătu definește rolul Academiei, arătînd că această înaltă instituție de știință și cultură are misiunea de „regulator“ și de „propulsor“

al mișcării științifice ; ea trebuie să fie statul major al tuturor operațiilor de dezvoltare științifică. Creația științifică trebuie să fie națională, adică rezultatele abstracte trebuie să fie aplicate pentru progresul economic al României. El cere ca, din donații, să se realizeze lucrări practice și mai întâi de toate o hartă a țării, cu avuțiile geologice, botanice, zoologice și agricole.

Dar Fătu nu a dat sfaturi platonice cu ocazia rostirii discursului de recepție, ci face la sfârșit următoarea declarație, urmată de o promptă executare : „...ca să arăt cât de adânc sînt convins de necesitatea și utilitatea hărții științifice a țării, din modestele mele resurse care le-am putut aduna prin o muncă continuă de 25 de ani, depun ca fond suma de 10.000 lei noi, al cărei venit să se întrebuinteze la facerea hărții despre care am vorbit. Totodată, din venitul sumei, să se atribuie premii pentru diferite opere de științe naturale, opere ce se vor scrie numai în limba română“. În aplauzele entuziaste ale întregii societăți savante, academicianul V. A. Urechia și-a încheiat răspunsul strigîndu-i lui Fătu (23) : „Să trăiești mulți ani domnule doctor, căci anii D-tale — ai dovedit-o — sînt ani ai țării și ai științei române“.

La puțină vreme după intrarea sa la Academie, A. Fătu este ales și membru al Societății de științe naturale din Frankfurt.

Aceasta a fost, prezentată pe scurt, opera botanică a lui Anastasie Fătu, care se stinge la 3 martie 1886, în vîrstă de 70 de ani, în același frumos și dulce țîrg al Ieșilor, unde cu 30 de ani în urmă înființase prima Grădină botanică a țării.

Contemporanii l-au înconjurat cu unanim respect și cu înalte aprecieri pe medicul, doctorul, botanistul, academicianul și profesorul erudit, muncitor, mărinimos, care își închinase întreaga sa viață binelui public, poporului român, țării și Moldovei, pe care a iubit-o atît de mult.

L'OEUVRE BOTANIQUE DE DR. ANASTASIE FĂTU

R é s u m e

Bénéficiaire d'une bourse d'état, il étudie (1834—1841) à Vienne (Autriche) la philosophie, le droit et les sciences économiques ; il en est promu docteur (1840—1841) ; ensuite, il se rend à Paris pour continuer (à Sorbonne) l'étude de la Médecine. Docteur en médecine (1874), il revient dans le pays et on le voit, en posture d'initiateur ou de participant, engagé dans beaucoup d'actions sociales-politiques.

Le dr. A. Fătu fonde (1856) le premier jardin botanique de pays, et cella — preuve de l'altruisme et du patriotisme qui le caractérisent — avec des moyens pécuniaires personnels. Le jardin, qui en 1871 contenait 2500 espèces, prêta des grandes services pour l'enseignement botanique, mais elle fallut faire place (1872) à un autre. Le catalogue (Enumeratiunea . . .) publié en 1872, relève la peine que s'est donné l'auteur d'introduire un équivalent roumain auprès

du nom scientifique ; pour beaucoup d'espèces il trouve le terme populaire roumain.

Dans sa qualité de professeur de botanique et de zoologie à l'Université, A. Fătu s'efforce de rédiger et publier (1877) le premier manuel universitaire de botanique en langue roumaine, basé sur les plus bonnes sources d'information de l'époque. Par son manuel, l'auteur apporte une grande contribution à la création de la terminologie botanique roumaine.

Bibliografie

1. BERLESCU, D. — *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918*. În : Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860—1960), t. I, București, 1960 : 82—245.
2. BOGDAN, N.A. — *Societatea medico-naturalistică și muzeul istorico-natural din Iași (1830—1919)*. Iași, 1919.
3. BURDUJA, C., FILIPESCU, G., LAZĂR, M. — *Contribuții la cunoașterea evoluției terminologiei botanice românești*. An. șt. Univ. Iași, secț. II a, t. VI, 2, 1960 : 449—459.
4. ENESCU, C.N. — *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*. Ed. did. și ped., București, 1962.
5. FĂTU, A. — *Enumerațiunea speciilor de plante cultivate în grădina botanică din Iassy în anul 1870*. Rev. șt. „Diaru“, an. I, II (1870—1872) (diferite pagini. între 307 și 380).
6. FĂTU, A. — *Încercările pentru dezvoltarea științelor naturale în România*. Discurs de recepțiune (27.VIII.1872). Soc. Acad. Rom., București, 1873/1874.
7. FĂTU, A. — *Elemente de botanică (Histologia, Organographia, Physiologia vegetală, Taxonomia, Phytographia și Geographia botanică)*. T. I. Iassy, Tipogr. Grădinei botanice, 1877.
8. GRECESCU, D. — *O schițare din istoria botaniceii*. Discurs de recepțiune 24.III.1908). Acad. Rom., Discursuri de recepțiune, XXXI, 1908.
9. LEON, N. — *Amintiri*. T. I (1922), III (1927). Iași, Viața românească.
10. LIVESCU, J. — *Rolul societăților științifice din Moldova în dezvoltarea științei în țara noastră*. Stud. și cercet. șt. Acad. R.P.R., Fil. Iași, t. I, 1955 : 426—448.
11. MAFTEI, I. — *Personalități ieșene*. T.I, Iași, 1972.
12. PANȚU, Z. — *Viața și operele dr. Dimitrie Brândză (1846—1895)*. Mem. secț. șt. Acad. Rom., ser. III, t. V, mem. I, 1928 : 1—39.
13. PAPP, C., BURDUJA, C., DOBRESCU C. — *Din istoricul cercetărilor de botanică în cadrul Societății de medici și naturaliști din Iași*. An. șt. Univ. Iași, secț. II a, t. I, 1—2, 1955 : 235—244.
14. PAPP, C., JEANRENAUD, EL. — *Dezvoltarea învățămîntului botanicii*. În : Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860—1960), t. II, București, 1960 : 126—130.
15. POP, E. — *Realizările fiziologiei vegetale din R.P.R.* În : Prima Consfătuire de Fiziologie vegetală din R.P.R., Ed. Acad. R.P.R., 1960 : 45—64.
16. POP, E. — *Figuri de botaniști români*. Ed. șt., București, 1967.

17. POPA, T. GR. — *Dezvoltarea spiritului științific în Moldova și contribuția Academiei mihăilene la această dezvoltare.* (De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani : 1835—1935), Iași, Inst. de Arte grafice „Brawo”, 1936.
18. SĂVULESCU, TR. — *Academia română și progresul științific în țara noastră.* Convorbiri literare, nr. 9, 1941 : 3. 16.
19. SĂVULESCU, TR. — *Inceputurile științei în România : Botanica.* An. Acad. Rom., mem. secț. șt., ser. III, t. XVIII, mem. 14, 1943 : 1—60.
20. ȘTEFUREAC, TR. — *Dimitrie Brândză (1846—1895).* Bibl. Acad. R.P.R., ser. bio-bibliografii, 7, 1956.
21. TARNAVSCHI, I.T. — *Grădina botanică din București la împlinirea unui veac de existență.* Acta bot. Horti Buc., 1960 : 9—22.
22. TOMA, C. — *Din activitatea Grădinii botanice a universității ieșene.* Cercet. agron. în Moldova, 4, 1974 : 157—160.
23. URECHEA, V.A. — *Răspuns lui A. Fătu la discursul de recepție de la Academia.* An. Acad. Rom., 1875 : 161—163.